

O sociometrični preizkušnji

Sociometrična preizkušnja predstavlja enega izmed načinov merjenja socialne sprejetosti oz. vrstniških odnosov v razredu. Ker so vrstniški odnosi tesno povezani s socialnimi spretnostmi, predstavlja sociometrična preizkušnja tudi tehniko za ugotavljanje socialnih spretnosti, vendar pa je merjenje socialnih spretnosti na ta način veliko bolj posredno kot merjenje socialne sprejetosti (Pečjak in Košir, 2008). S sociometrično preizkušnjo ugotavljamo sociometrični položaj oziroma socialno sprejetost posameznika v skupini, povezanost med posameznimi člani skupini (kdo koga izbira, kako se učenci povezujejo med seboj) ter stopnjo povezanosti (kohezivnosti) celotne skupine učencev.

Z metodo opredelimo, koliko je posamezni učenec v razredu priljubljen ali morda izločen, osamljen, v kolikšni meri se s sošolci ne razume in ali se z njimi rad družijo ali ne. Običajno učence razvrščamo v 5 skupin ali tipov učencev: priljubljeni (veliko vrstnikov jih izbira kot zaželene), zavrtni (več vrstnikov jih ne mara), kontroverzni (med nekaterimi vrstniki so zaželeni, med drugimi pa nezaželeni), prezrti, izolirani (zelo redko so izbrani kot zaželeni ali nezaželeni) in povprečni (v glavnem so sprejeti, a ne dosegajo izjemnih rezultatov pri izbiri). Povprečne učence lahko delimo še na dve podskupini – tiste, ki so bolj zaželeni kot ne, ter tiste, ki so bolj nezaželeni kot zaželeni.

Položaj učenca v razredu je pomemben predvsem zaradi povezanosti s šolsko uspešnostjo, z vedenjem v razrednih situacijah in nekaterimi osebnostnimi značilnostmi. Vzorci sprejemanja in zavračanja med učenci pomembno določajo, kako bo skupina reagirala na učne situacije in na različne načine uravnavanja vedenja, ki jih uporablja učitelj v razredu (Pečjak in Košir, 2008). Več o značilnostih posameznih tipov pa v nadaljevanju.

Do podatkov o tem, kakšen je sociometrični položaj učencev, lahko pridemo z različnimi vrstami vprašanj (t.i. kriteriji). Lahko jih prosimo, da napišejo s kom se najraje/najmanj raje družijo ali sedijo, lahko pa določimo število izbir, ki jih mora učenec podati (npr. napiši tri sošolce ali sošolke, s katerimi se rad/a družiš). Če izberemo tako negativne kot pozitivne kriterije (vprašanja), lahko pridemo do podatka, kateri učenci ali učenke so v razredu aktivno zavrtni (s pozitivnim kriterijem izvemo samo, kdo je spregledan).

Na podlagi rezultatov (izbir učencev) lahko določimo položaj določenega učenca v skupini ter izrišemo **sociogram**. Na sociogramu vidimo če ter kako se učenci povezujejo med seboj (npr. tvorijo pare, trikotnike, klike, verige). Prav tako hitro vidimo, kateri so učenci, ki so v skupini najbolj priljubljeni (so jih sošolci velikokrat izbrali kot »pozitivno izbiro«), zavrtni (veliko negativnih izbir s strani sošolcev) ter spregledani (nimajo ne negativnih, ne pozitivnih izbir s strani sošolcev).

Učenci se med seboj lahko povezujejo v **različne strukture**. Par se pojavi, ko se vzajemno izbereta dva učenca, ki nista vključena v nobeno drugo sociometrično strukturo. Trikotnik pomeni vzajemno izbiro med tremi učenci. Zelo pogosta sociometrična struktura v razredu je tudi veriga. Veriga pomeni vzajemno izbiro dveh učencev, med katerima se eden vzajemno navezuje na tretjega, ta na četrtega ... Veriga kot sociometrična struktura »predstavlja neprekinjen tok afektivnih transferov in je naravna pot za imitacijo oziroma sugestijo. Ker se po verigi prenašajo tudi stališča, takšna oblika medsebojne povezanosti odloča tudi o kolektivnem stališču« (Pečjak in Košir, 2008).

Osamljene učence je običajno najlažje priključiti k bolj »odprtim« strukturam (npr. veriga, zvezda), prav tako je smotrno, da se k bolj odprtim strukturam priključuje zaprte (npr. če sta dva učenca povezana samo drug z drugim, se spodbuja druženje s tistimi sošolci, ki ne tvorijo zaprtih skupin). Pri priključevanju lahko pogledamo enosmerne izbire teh učencev (torej, s kom bi si oni želeli družiti).

Sama sociometrična preizkušnja ima nekatere **omejitve**, zato jo je dobro kombinirati z drugimi načini ocenjevanja odnosov v razredu ter socialnega statusa učencev (npr. opazovanje vedenja v razredu, samo-ocene učencev). Pri preizkušnji se namreč lahko omejimo s številom izbir, učenci lahko namesto o dejanskih odnosih poročajo o želenih (torej recimo napišejo tistega, s katerim bi se najraje družili namesto tistega, s katerim se v resnici največ družijo), sami odnosi v razredu pa se lahko tudi spreminjajo v času, zato je potrebno strukturo v odnosu in položaj določenega učenca večkrat preverjati.

Značilnosti različnih tipov učencev in izbora med učenci*

spodnje besedilo je v večji meri povzeto ali prepisano iz S. Pečjak in K. Košir (2008)

Medspolne izbire v veliki meri določa starost učencev. Tako na primer otroci v obdobju poznega otroštva (okrog 10-11 leta) izbirajo predvsem prijatelje istega spola. Dekleta običajno tvorijo manjše ter bolj zaprte skupine. Ko se otroci bližajo puberteti, postajajo stiki z vrstniki nasprotnega spola vedno bolj pomembni, spolno heterogene skupine pa se običajno oblikujejo na podlagi interakcij med učenci obeh spolov, ki imajo visok socialni položaj v razredu (priljubljeni učenci).

Priljubljeni otroci so v primerjavi z ostalimi skupinami bolj sociabilni, prijateljski in sodelovalni, uspešneje rešujejo socialne probleme, se učinkovito pogajajo z vrstniki in so jim v podporo.

Rezultati raziskav kažejo tudi na višjo stopnjo razvitosti nekaterih drugih lastnosti, na primer visoko socialno kompetentnost, usmerjenost v pozitivne medosebne odnose, interpretacijo dvoumnih situacij kot manj ogrožajočih, usmerjenost k harmoničnim medosebnim odnosom. Načeloma dosegajo tudi boljše rezultate na akademskem področju. Priljubljeni otroci bolj pogosto samozavestno pristopijo in vprašajo, ali se smejo pridružiti skupini, ki se že igra, in se veliko pogovarjajo z drugimi. Priljubljeni učenci so načeloma vzorniki v razredu in pomembno doprinesejo k vedenju in stališčem v razredu, tako da so lahko pri delu na socialni vključenosti vseh učencev pomembni zavezniki učitelja ali strokovnega delavca.

Zavrjnjeni otroci so lahko bolj antagonistični in kritični do vrstnikov, pogosto jim pripisujejo sovražne težnje, v primerjavi z učenci iz drugih sociometričnih skupin so bolj hiperaktivni in večkrat reagirajo impulzivno, pri njih je v splošnem prisotnega več agresivnega vedenja (fizično nasilje, moteče vedenje), več časa se igrajo sami in se počutijo bolj osamljeni kot otroci iz drugih skupin. Pri tej skupini se v povprečju pojavlja tudi nižja samopodoba na različnih področjih (socialna, čustvena, akademska, družinska, fizična). Pri delu skupine zavrjnenih otrok pa je lahko sicer zaznava lastne kompetentnosti podobna kot pri učencih drugih skupin. Raziskave kažejo, da je najpogostejši razlog za zavrjnenost s strani sošolcev agresivno vedenje učenca, ne velja pa to zmeraj. Predvsem pri deklicah je lahko razlog tudi plahost in težnja k umiku iz socialnih situacij. Pomembno je poudariti, da vzrok za zavrjnenost ni nujno v vedenju učenca. Prav tako je lahko vedenje učenca, ki je opisano zgoraj, odziv na zavrjnenost s strani vrstnikov in ne razlog za zavrjnenost.

Zavrjnenost je lahko za učenca kritična življenjska izkušnja ter stresor, ki ima lahko dolgoročne negativne učinke. Zavrjnjeni otroci predstavljajo rizično skupino za kasnejše prilagoditvene težave ter druge manj ugodne posledice (npr. izpad iz šolskega sistema, delikventnost ter duševne težave v odraslosti). Pri intervencijah, vezanih na integracijo zavrjnenih učencev v skupino je pomembno, da delo ni usmerjeno samo v zavrjnenega učenca, temveč v delo s celotno skupino.

Prezrti učenci v splošnem kažejo najmanj razlik glede na povprečne učence, so pa v primerjavi z njimi manj agresivni, manj sociabilni, imajo manj socialnih interakcij in kažejo manj pozitivnih socialnih dejanj. Sošolci jih lahko zaznavajo kot manj prijetne in bolj nagnjene k umiku, medtem ko jih učitelji ne zaznavajo pomembno drugače kot povprečne učence. Prezrti učenci lahko dosežajo visok učni uspeh, kar lahko vpliva tudi na to, da jih učitelji ne identificirajo. Za delo se zdijo razmeroma motivirani ter so pri njemu samostojni. Njihova samozaznava socialne kompetentnosti se ne razlikuje od povprečnih učencev. Nekatere raziskave kažejo, da je neopaženost v razredu začasna in se ne povezuje z dolgoročnimi prilagoditvenimi težavami, je pa seveda za učenca neprijetna in ji moramo posvetiti pozornost ter izvesti pedagoške intervence.

Kontroverzni učenci so glede na svoje vedenje kombinacija priljubljenih ter zavrnenih učencev. Skupina teh učencev je tako poimenovana zato, ker jih vrstniki različno zaznavajo (njihove oznake teh učencev so si nasprotujoče). Od povprečnih učencev so lahko bolj agresivni in sociabilni, glede na zavrnjene učence pa imajo večinoma boljše socialne spretnosti (v stopnji pozitivnih socialnih dejanj, pozitivnih osebnostnih potez ter prijateljskih odnosov so enakovredni priljubljenim učencem). Glede na skupino zavrnenih učencev so raziskave pri kontroverznih učencih pokazale višje kognitivne sposobnosti, glede na povprečne učence pa višje akademske dosežke. Njihova samozaznava socialne kompetentnosti je lahko na akademskem in vedenjskem področju negativna, ne pa tudi na drugih področjih (socialna sprejetost, športna kompetentnost, fizična pojavnost in samospoštovanje). Gre pa po raziskavah za precej nehomogeno skupino, tipično je to, da ti učenci z nekaterimi vrstniki vzpostavljajo pozitivne, z drugimi pa negativne odnose. V razredu imajo lahko voditeljske vloge.

Povprečni učenci imajo običajno relativno neopredeljive vzorce vedenja in so ponavadi skupina, s katero primerjamo druge učence.

Za bolj podrobne opise in navedbe virov posameznih raziskav vam priporočamo branje knjige »Poglavja iz pedagoške psihologije: Izbrane teme«, S. Pečjak in K. Košir (2008).

Socialna izolacija in pomoč socialno nesprejetim učencem*

spodnje besedilo je v večji meri povzeto ali prepisano iz S. Pečjak in K. Košir (2008)

Do socialne izolacije lahko pride pri treh tipih učencev – zavrnenih, prezrtih in kontroverznih. Pri učencih, ki so socialno izolirani, obstaja večja verjetnost izpada iz izobraževalnega sistema, pogosteje kažejo šolsko neprilagojenost in imajo v odraslosti več težav z duševnim zdravjem. Navedeno bolj drži predvsem v primerih, ko pride do izoliranosti zaradi agresivnega vedenja učenca, ne zaradi umika ali plahosti. Pri zadnjih učencih lahko zaradi izoliranosti pride do anksioznosti, osamljenosti, depresivnosti.

Učenci, ki so socialno izolirani, imajo bolj verjetno manj podpore pri soočanju s stresnimi življenjskimi dogodki ter manj zaupanja in izkušenj z iskanjem podpore pri drugih.

Pomembno je ugotoviti, kakšni so morebitni vzroki za manj ugodno socialno pozicijo otroka, ko začnemo z načrtovanjem intervenc. Najbolj učinkovito je, če v akcijski načrt vključimo vse udeležence – učenca, ki ima težave, sošolce in učitelja (učitelje). Proces je ponavadi dolgotrajen ter vključuje spreminjanje predstav učenca o samem sebi, predstave skupine o učencu ter učiteljeve predstave o učencu.

Delo s posameznikom (učencem, ki ima težave ali manj ugoden socialni položaj v skupini) je običajno usmerjeno na učenje ustreznih socialnih spretnosti (ideje za krepitev teh veščin najdete v navedenih virih). Ni nenavadno, da učenci imajo te spretnosti, vendar jih iz različnih razlogov ne uporabljajo. Tam je potrebno najprej (ob pomoči svetovalne službe ali drugih strokovnjakov, če sami nismo prepričani) ugotoviti, kje je vzrok za to, da otrok teh veščin ne uporablja.

Na socialno sprejetost učencev v razredu lahko vplivamo tudi posredno in sicer s pomočjo učencem pri napredovanju na storilnostnem področju, s pomočjo učencem pri premagovanju strahu, s spodbujanjem samostojnosti in samoučinkovitosti učencev ...

Učencem, ki s strani sošolcev niso sprejeti, lahko učitelj pomaga tudi tako, da jih posluša in upošteva njihove želje glede tega, s kom želijo npr. sedeti ali se družiti. Pri tem vam lahko pomaga tudi sociogram – pogledajte, kateri so učenci, ki jih zavrtnjeni ali prezrti učenci navajajo kot svoje pozitivne izbire. Te želje učencev lahko učitelj upošteva npr. pri določanju sedežnega reda, organiziranju dela v skupini ali paru, načrtovanju tutorstva s strani sošolcev ...

Delo z razredom je pomembno zato, ker lahko s tem spreminjamo predstave učencev o učencih z manj ugodnimi socialnimi statusi. Delo z razredom, ki je primarno namenjeno pomoči socialno nesprejetim učencem, ima pozitivne posledice za celotno razredno skupnost. Izboljšajo se medosebni odnosi med učenci, prav tako se poveča razredna kohezivnost.

Nekaj idej za delo z razredom:

- oblikovanje skupnih ciljev učencev – s tem se poveča sodelovanje med učenci in se zmanjša tekmovalnost;
- razvijanje vključevalnih socialnih odnosov (pogovori o medosebnih odnosih na razrednih urah, kjer učitelj poudarja strpnost ter vključevanje vseh, igre vlog ...);
- učenje in modeliranje konstruktivnega reševanja konfliktov;
- oblikovanje skupin na takšen način, da omogoča učencem bližino sošolcev, s katerimi se dobro razumejo ter se ob njih dobro počutijo;
- učenje socialnih spretnosti v razredu;
- organiziranje medosebne pomoči med učenci (npr. tutorstvo, učna pomoč);
- izvedba preventivnih programov in delavnic na temo medvrstniškega nasilja, razvijanja socialne vključenosti, pozitivne psihologije ...

Za večjo kohezivnost v razredu lahko poskušamo zmanjševati tekmovalnost tako, da načrtujemo delo v parih ali skupini, zaprte klike poskušamo odpreti tako, da vsaj enega člana povežemo z drugim učencem v razredu, če se razred zelo deli po spolu ali drugih značilnostih pa poskušamo oblikovati bolj heterogene skupine, pri tem pa lahko upoštevamo rezultate sociometrične preizkušnje ter našega opazovanja dogajanja v razredu (mešamo učence, za katere predvidevamo, da se bodo zadovoljivo ali dobro ujeli, če priključujemo nekoga v obstoječo skupino, poskušamo najti tiste učence, ki so najbolj sprejemljivi ali prijazni do drugih itd.).

Več o sociometrični preizkušnji ter odnosi z vrstniki

- Gifford-Smith, M. E. in Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships: social acceptance, friendships, and peer networks. *Journal of School Psychology, 41*, 235-284.
- Newcomb, A. F., Bukowski, W. M. in Pattee, L. (1993). Children's peer relations: A meta-analytic review of popular, rejected, neglected, controversial, and average sociometric status. *Psychological Bulletin, 113*(1), 99–128.
- Pečjak, S. in Košir, K. (2008). *Poglavja iz pedagoške psihologije: izbrane teme*. Ljubljana: Oddelek za psihologijo Filozofske fakultete.
- Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2001). Socialno vedenje in sociometrični položaj otrok v vrtcu. *Psihološka obzorja, 10*(2), 67-88.

Uporabni viri za delo z otroki ter mladostniki

- Akin, T., Cowan, D., Palomares, S. in Schilling, D. (2000). *Pomoč otrokom pri spoprijemanju z žalostjo, strahom in jezo*. Ljubljana: Educy.
- Badegruber, B. (1995). *Učenje brez prisile: v 28 korakih*. Radovljica: Regionalni razvojni center.
- Carrell, S. (2002). *Skupinske aktivnosti za mladostnike*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Dogša, I. (1991). *Interakcijske vaje za mladostnike*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo.
- Juriševič, M. (1999). *Spodbujamo razvoj zdrave otrokove samopodobe v začetku šolanja*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. (primerno za učence petih razredov, za starejše učence manj)
- Magajna, L., Pečjak, S., Peklaj, C., Čacinovič Vogrinčič, G., Bregar Golobič, K., Kavkler, M. in Tancig, S. (2008). *Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- McGrath, H. in Francey, S. (1996). *Prijazni učenci, prijazni razredi. Učenje socialnih veščin in samozaupanja v razredu*. Ljubljana: DZS.
- Motik, D. in Veljič, I. (2007). *Spoznavam sebe, tebe, nas : priročnik za učitelje za delo z učenci in starši*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Peklaj, C. (2012). *Učenci z učnimi težavami v šoli in kaj lahko stori učitelj*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Peklaj, C. s sodelavkami (2001). *Sodelovalno učenje ali kdaj več glav več ve*. Ljubljana: DZS.
- Schilling, D. (2000). *50 dejavnosti za razvijanje čustvene inteligence*. Ljubljana: Inštitut za razvijanje osebne kakovosti.
- Škopalj, E. in Škopalj, G. (2010). *Od človeka do sonca : priročnik za vzgojo : vrednote za boljši svet*. Maribor: Društvo Za boljši svet.
- Virk Rode, J. in Belak Ožbolt, J. (Ur.) (1998). *Socialne igre v osnovni šoli*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Vtič Tršinar, D. (2004). *Iskalci biserov. Priročnik za razredne ure*. Maribor: Društvo Za boljši svet.
- Warden, D. in Christie, D. (2001). *Spodbujanje socialnega vedenja. Dejavnosti za spodbujanje prosocialnih medosebnih veščin in vedenja*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.